

Orosz István

A világkiállítás sakkversenye

Gentlemen, – It is now about ten years since I had the honour to direct, in company with Messrs Szen and Löwenthal, the two games of Chess which Pesth Played against Paris. Since that time I have been engaged in other match, more interesting, thought of a far different nature, and in which the head was the stake...

Mennyire más leírva és kimondva. Shakespeare Vilmos nyelvét a kontinensről érkezők legföljebb mímelhetik. Amikor fogalmaztam, már ő járt a fejemben, Mr. Howard Staunton széles homlokával, kócos sörényével, vörös pofaszakállal. Arszlán arcát az *Illustrated London News*-ből ismertem már korábban; akkurátus természetét pedig abból a körlevélből, melyet a sakkszabályok egységesítése érdekében nekem is elküldött, meg persze az utolsóból, amelyben a nagy versenyről írt összefoglalót. Oly részletes, hogy olvasván ott voltam magam is. Vagy írjam úgy: ott voltam újra? Ott voltam megint? Hogy megértsd olvasóm a helyzetem, nem csak a levélbe, az előzményekbe is be kell avassalak.

1851, London, Christal Palace. A Chess Tournament a Világkiállítás sok rendezvénye közt csupán az egyik, számunkra mégis a legfontosabb. Mivel a három éve Trierben tervezett verseny Ludwig Bledow halála, Lasa báró visszalépte, de leginkább az 1848-as évet belengő sűrű lóporfüst miatt elmaradt, első sakkvilágbajnokságként hirdettetett ki a Hide Park grandiózus versenye. Marlborough hercege tizenhat játékoszt invitált koronás-címeres levélben, a tizenhat leghíresebbet, akik közt hárman voltunk magyarok. Magam is közéjük lettem sorolva, én a bécsi származék, akkorra már vérszerződött magyar.

A fent kezdett levél válaszként fogalmazódott. Bevallom, a percig, amíg a színpadra tett bársonyszék mellé kipattant Staunton (nem csak jeles sakkmeister, ő a legnagyobb Shakespeare-scholar), eldaráltam magamban százszor is a hosszan cizellált textust, aztán amikor belefogott oroszlán orgánumán citálni írásomat, elszégyelltem magamat legott.

OROSZ ISTVÁN (1951) Budakeszin élő képzőművész, rajzfilmrendező.

Uraim – Nagyjából tíz éve, hogy abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy Szén és Löwenthal úr társaságában én vezethettem azt a két sakkjátszmát, amelyet Pest Párizs ellen játszott. Azóta más, érdekesebb mérkőzéseken vettem részt, igencsak más természetű partikban, amelyekben a fejünk volt a tét. Vesztettünk! A fejemet ugyan sikerült szerencsésen megmenteni, de elküldtek Stamma szülővárosába, hogy itt gondolhassam át elkövetett hibáinkat.

A fogság most válik csak különösen fájdalmassá, midőn azt hallom, hogy a Nagy Kiállítás alkalmával megrendezik a sakk szerelmeseinek nagy találkozóját Londonban. Micsoda lehetőség megismerkedni a nagy mesterekkel, segíteni őket küzdelmeikben, babérokat gyűjteni társaságukban, vagy tapasztalatot egy-egy tisztes vereségből!

Mivel a találkozáson részt venni képtelen vagyok, azt kívánom, hogy legalább a nevem említődjek meg a közös lakomán, és emlékezzenek meg rólam, száműzött testvérükről.

Mit fűzök hozzá magyarázatul? Ki a levélben említett Stammát, azaz Stamma Fülöp életrajzát ismeri, tudja, Aleppóból üzentem, ahová száműzöttként sodort a sors. Stammának az angolok közt még mindig híre volt; szír sakkjátzó, ki mint királyi tolmács élt Párizsban s Londonban épp egy századdal korábban, s száz művészi végjátékot tartalmazó könyve mindnyájunk bibliája lett, ki fejünket egykor sakkozásra adtuk.

A messi Aleppóban, szultáni alattvalóként körmöltem tehát az angol levelet. Muzulmánként, főlesküdvén a török félholdra – új nevem Musztafa bej lett – joggal bíztam abban, hogy Ferenc József vagy Romanov Miklós kiadatási kérelmére nem lesz a válasz, de afelől korántsem lehettem nyugodt, hogy Kamarilla-ügynökök sem törnek titkon életemre ott, Kis-Ázsiában vagy úton-útfelen. Kétségem sem volt felőle, hogy értesülvén meghívásomról (nem volt titok, több újságban megjelent a hír), ott lesznek Londonban is, elvegyülnek majd az úri közönség között, remélve, hogy lecsaphatnak rám szállásomon, a partik közt a parkban vagy kinn, a Temze parti ködben, ha este átláthatatlanná sűrűsül. Nem kockáztattam hát a versenyindulást, de Aleppót elhagynom sem lett volna mód.

– Valóban nem? – pillantasz föl most az olvasásból, s e könyvet térdedre fektetvén újra megkérdezed, gyanakvó olvasóm: – Tényleg nem volt volna mód?

A felelet tíznél több esztendő múltán is csak téged illet; senkinek ne mondd tovább. Ha máskor másnak másként meséltem ezt a részt, annak volt oka. Az igazság fejlődik, javul, új s újabb orcát ölt, s a valóságot át meg átrendezi. Hogy mit hiszel belőle el, barátom, az csak rajtad áll. Az én enigmám igencsak egyszerű: ott voltam, és nem is voltam ott. Na, jó, segítetek megfejténi, elkezdem messziről, csak tudj aztán követni.

Amikor a fenti levelet írtam – átrágva minden ánglus sorát háromszor is talán –, szándékom nem volt még utazni. Foglyok voltunk Kis-Ázsiában, ám mégsem őriztetvén oly szigorral, mint Kiutahiában Kossuth és társai, kik megtagadták a körülmétélkezést. A lemetszett bőrke mellett (kétes szuvenír, de akadt, ki megőrizte) respektünk Bemnek köszönheténk, aki török mundérba bújva levert

egy arab lázadást, jólétünk pedig csekély részt nekem, ki sakkpartikon fogadva gyűjték ezüst piasztert a köznek – olykor nem is számolva, mennyi gyűl. Mikor éreztem úgy, hogy útra válnék? Könnyű rámondani, előző év december 10-e volt a nap. Ekkor vesztettük el Bemet. Hat évvel volt csak vénebb nálam, mondhatnám úgy talán, barát, de mindnyájunknak már inkább apó. Betegség vitte el? Sok érv szerint igen, én mást gondoltam akkor és máig mást hiszek. Azzal kell kezdenem, hogyan védte meg Aleppót. A helyőrség a rendszeresen késő zsold miatt lázongni kezdett. A tartomány önállósulni kész arab és drúz törzsei úgy vélték, itt az alkalom, hogy elszakadjanak. Októberre nagy lett a baj, a kapkodó pasák hibát halmoztak hibára, végül Bemre bízták a parancsolást, aki rendet is csinált. Kartács a teveháton támadó csőcselékre. Sortűz a nyílzápor ellenében. Több száz, tán ezer halott. Sztambulból kitüntetés jött, a helyi méltóságok szemében bosszútűz pislogott. Mondják, a levél, mit Murat Tevfik pasaként szignálva a Padisahnak írt Bem, s szorgalmazta benne az alkalmatlan efendik és agák leváltását, megbüntetését, sosem ért célba. A szertekürtölt hír szerint a halál oka maláriás láz, salétromfertőzés, kólika, az elgennyedt sebekben maradt rengeteg golyó. Vagy inkább mindez együtt. Kik ösmerték, hozzámondták a depressziót, hogy a cári regiment helyett sivatagi éhséglázadók hadával kellett harcolnia.

A hírvivők között – most már tán nem titok – magam is ott valék. Olvasóm, ki már a Húsvéti cikk előtt is a Pesti Naplóra fizettél elő, emlékszel talán az „Aleppói levelek” címmel közölt névtelen tudósításokra, mik Konstantinápolyon keresztül érkeztek Pestre, s oly sebesen, hogy az ma is csoda. Igen, a híreket küldő anonim újdonsz magam valék, igaz nem bátor arra, hogy leírjam gyanúm: Bemet megölték. Kétélű kard ez, hisz az osztrák oldalon is kívánták a végét, s hogy épp ki jobban, alig volt követhető. Nem firtatom most Stein báró s Guyon halálát, mindkettő későbbi ügy, elég volt Bemre gondolnom, hogy elúrhodjék rajtam a félelem, s menekvésen törjem fejem.

A londoni meghívásnál nincs is jobb apópó – mondhatod, ki még mindig követsz, barátom. A Marlborough-levél akkortájt érkezett. És Staunton szupplementuma, hogy ha költségem többre rúg, mint amennyit a versenyen nyerek, a különbözetet ő állja majd. Mit tegyek? Ez járt fejemben, miközben a türbét rajzolgatám. Az álszent basák, tudván, jól rajzolok, engem jelöltek ki a tervezésre, kikötve annyi volt, fölül fehér, az alapzat sárga márványból legyen, falán aranybetűkkel a pasa élete, a másik oldalon Korán-citátumok. És persze fejfel napkeletnek álljon. A golycsba vart test sírbatételén hatvan dervis dúdolt gyászszolozsmát, a türbe szentelésen a lengyel kórus mazurkát dalolt, s magyarok fennhangon énekelték a Rákóczi indulót.

Akkor lépett hozzám Ali.

Ugyan ki ő?

Szívesen hallgatnék róla, de hogy történetem megértsd olvasóm, s követni tudd, pár szót írnom kell róla most, s később talán bővebben is. Azt, hogy a szultáni adminisztráció útvesztői közt magát jól kiismerő fiú mindhárom

nyelvet – törököt, németet, magyart – jól bírja, nem volt különleges, hisz Tekirdağ szülőtte volt. Ha úgy mondom, Rodostó, tudom, hogy jobban értetek. A vezérlő fejedelem dédunokájaként mutatkozott be, hozzátéve, ne híreszteljem egyelőre el, hisz ártanék az ügynek, mely szerint törvénytelen státusa hamarost megváltozik, mivel megállapítást nyert, hogy a Rákóczik fiágon kihaltak, s ezt nem engedhetik a magyar ügy mellett végre kiállni kész művelt államok, s nem hagyhatja a világtörténelem. Ő tehát Ali. Csigás, hullámos fürtjei vállára omlanak, mint a nagy elődnek a Mányoki nyomán rajzolt litográfiákon. Honnan is tudhattam volna, hogy az osztrák rendőri kémszolgálat megbízásából ösmerkedik velem? Sejtelmem sem volt ilyesmiről, írom ma is, sok év múltán, holott sejtésre ok lett volna épp; elég csak temesvári Hogl Emília nevét említenem. Úgy talán jobban ismerős, gróf Dembinszkyné. Dembinszky Tivadar őrnagy kacér, szép, szőke hitvese, aki elcsavarta Kossuthunk fejét, mint ráuszult spion. Míg ez napnál világosabb volt sokunknak (talán maga a kormányzó is kapiskálta már, de hát a szív nagy úr, s az elmének gyakorta ellendolgozand), hogyan nem vettem észre, hogy a hammam gőzén át reám mosolygó karcsú Ali, ki oly sok szolgálatot tesz, s ha kell, hajlgat apró szőnyegén kelet felé helyettem is, az orromnál fogva vezet? Hogy hihettem el, hogy egy húsz évvel ifjabb legény egy ötvenéves férfiben társra lel, s ennyire? Szóbeszédnek tárgya volt, hogy inkább a férfiak kik vonzanak. E tudást az emigránsoknak zöme derűs jóindulattal kezelte, olyik részvétellel is. Látván új társamat, nem támadt gyanú bennük, s bevallom bennem sem. Soha. Ó, miért nem tette gyanússá, mit éreznem kellett, hogy nincs körülmételve? Ó, pernahajder, te dilectissime! Hogy megkedveltelek, holott gyűlölni kellett volna, hogy megtaníts.

Titkom nem lévén előtte, tudott a londoni invitációról, tudta, hogy lemondtam azt, de mégis biztatott, mondván, mélyülő melankóliám oldja majd a helyszínváltozás. Bejáratos volt a hivatalok zárt szobáiba, képes volt úti passzust szerezni, mi megtévesztésig hasonló a valódihoz, s tudta, kitől mennyiért kell vásárolni hallgatást. Mert Aleppóban s Alexandrettában mindennek szabott ára van, de mindből alkudni kell, és csak ha alkudsz, akkor számítasz. Szövevényét a sok konspirációnak – úgy hittem akkor – föl sosem tárhatom, hisz bajt hoznék fejére. Hogy mégis engedményt teszek most? Talán már érted, hogy miért. Részletes útitervet skribált (két példányban, hogy miért, nem törődtem vele), megesküdött, távollétemben gondja lesz Milordra és Komiszra, Bem elárvelt vadászkutyáira, s a búcsúcsóknál száz Kossuth bankót nyomott kezembe (vajon honnan volt neki?), mondván, hozzon rám szerencsét.

Ott voltam tehát Londonban, és nem is. Kevésbé rejtélyesen így hangzana: bár a versenytől távol maradtam, ottlétemről nem bírtam lemondani. Ha kételkedsz szavamban, hűséges olvasóm egykori naplómát kövesd, mely az emlékezést e perctől jelenné teszi...

„Május 26, hétfő. A verseny kezdetének napján érkezém, kimerült vagyok, hisz hosszabb volt az út, mint segítőmmel a rézművesek fürdőjének titkos szobáján

(úgy kell keresni: Hammam al-Nahhasin) megterveztük azt; s megpróbált nagyon. Hánytam szinte egészen Nápolyig a szörnyű hullámvész miatt, s váltva imádkoztam régi s újabb istenemhez. Qui nescit orare debet navigare. Mikor először horgonyt vetettünk, egy jótét rabszolgakalmár némi baksisért passzust cserélt velem; ő hajózott tovább Gibraltár felé, míg én kalauzt fogadván, delizsánszt s vonatot sűrűn váltogatva szárazföldön jutottam el Calais-ig. Kilenc nap telt belé. Nem Southampton felől vevém be hát Albiont, ahogy tervezve volt, hanem Dover fehér sziklái ellenében. De végre itt vagyok. Látom, ahogy levelem felolvasása közben a távoli gyarmatok jelmezébe öltözött négerek behozzák a bársonnyal takart karszéket, mi rám emlékeztet tetetik ki, s a színpadon áll majd a versenynek hetén. Ott ülök fezen, kaftánban, buggyos pantallóban pár sorral hátrébb szótalán. Incognito – így mondják más nyelveken. Szívemben vakmerés, agyamban kétkedés, nyakamban ciánkapszula. Szivarra gyújtok, s látom a füst mögött, amint néhány bosszús tekintetű sötét alak eltávozik, levelem búcsúzó sorát már nem is várva meg: *Your most obedient servant: Grimm*. Elöttem a Grand Cigar Divan, mögöttem a Calcutta Chess Club tagjai fölállnak s ünneplő tapsba kezdenek.”

Az emlékezést nem csak naplóm segíti, segít egy kép is, John Gilbert metszete, rajta a színpadra tett fotel s a két turbános szercecsen. A brit kolléga rajzára egy sakklapban találtam, vagy az *Illustrated London News*ből ollóztam ki, már nem tudom. A többi metszetét a konstantinápolyi brit követ szalonjában voltam szerencsés látni, ahová az '51-es év őszétől lettem bejáratos. Mr. Gilbert képei nyomán jelenik meg emlékeimben a Chrystal Palace, az átlátszó, nagy üvegépület, s a vasoszlopokkal tagolt tágas szárny is, hol versenyünk folyik. Ott látom honfitársaimat, az otthonról érkező ravasz Szént s a sántikáló Löwenthalt, ki Cincinnatiból hajózott ide. Ellenük tehát nincs elfogatóparancs, vagy talán érvényét veszítette már. Tudják, nyilvánosan nem szabad fölismerniük, bár a sokszor látott szabadkőműves mozdulat, ahogy Jakab két ujjal felém int, kétségtelessé teszi, észrevett. Bólintok, de sajnos tanácsot nem súghatok, nem ülhetek melléjük szekundánsként a pihenőszobában, hol setét sörök s whiskyk majd nem korlátlanul fogyaszthatók. Mindketten vesztenek, Szén egy Anderssen nevű porosz ellenében két nyert parti után bukik, szeretném hinni, nem a látásom okozta döbbenet miatt. (Később, az alsóházba jutván már győzött minden partiján fölényesen.) Kit látok még? A párizsi Cafe de La Regence csapatából csupán gróf Kieseritzky érkezett. St. Amant visszalépett – sajnálom nagyon. Helyére brit sakkozót invitált Staunton, s angol ült az agg Petrov helyén és Ilja Sumlovén, kiről úgy hírlett, a cári útlevélt csak késve kapta kézhez.

Ha azt kérdenéd, kitartó olvasó, megérte-e életem kockáztatni e versenyért, az első válaszem: igen. Miért? A legelső partik egyikénél szebbet kigondolni is nehéz lehet. Az Anderssen nevű, kiről már szóltam, épp Kieseritzky ellenében futót, két bástyát s királynőt áldozva nyert. Tetszett a kaján publikumnak is, kiről tudható, duplán boldog, ha egy francia kárán örülhet. A nyertest, a Boroszlóából érkezett számtantanárt a verseny előtt senki nem látta még személyesen.

Vagy ha látta is, elfeledte kedélytelen beszédét, jellegtelen ábrázatát. Terjedni kezdett a hír, hogy Anderssen néven a titkon mégis megérkezett Vincent Grimm sakkozni. Hogy más nem lehet, csak én, ki ily parádés mattal állt elő. A sustorogók azt is tudni vélték, Szén és ez az Anderssen néven játszó sakkozó megegyezett, bármelyikük nyerné a tornát, elosztják egymás közt majd a nyeresényt. Hogy így tettek-é, ne kérdezd, s második válaszom se firtasd, hisz a többi partiról nincsen mit mondanom. Bevallom, untam legtöbbjüket. Talán a tét hatása volt, hogy mindenki óvatoskodott, meglehet, az üvegtetők alá szorult párás meleg is lassította a gondolkodást. Leginkább egy Williams nevű hezitált sokat, volt, hogy egy lépés előtt két órát is morfondírozott. „The Bristol Sloth” – mondták, rajta is maradt a név: Bristoli Lajhár. De mások is túltöprengték a partikat. Maradt időm bőségesen a Kristályház attrakciói közt bolyonganom. Láttam az óriás földgömböt, a zenélő szökőkutat, az angol lokomotívokat s az aratógépet, a Koh-i-Noor gyémántot, az Amerikából hozott gőzágyút, rotáló nyomdagépet, Colt híres forgópisztolyát, a német Krupp öntvényeit, Viktória királynő elefántcsont trónusát, egy skót feltaláló kukkerét, amelyben térhatásuk lesz a képeknek. Leginkább a dagerrotípiák tárlata érdekelt, és persze kipróbáltam a fő attrakciót, a vízöblítő árnyékszékét is. Water Closet, ezt írták fölé talpas betűvel; nem olcsó multság, mégis sor állt előtte szinte mindig, holott hat hagyományos illemhely is volt a Chrystal Palace-ban. Ott a levendulaillatú WC előtt vettem magamnak a bátorságot, hogy odalépjek a duzzogó Howard Stauntonhoz (ő volt, akit a Lajhár örületbe kergetett) s válogatott játszmainak gyűjteményét, a *The Chess Player's Companion*ot dedikáltatva fölfedjem kilétemet.

Az újabb kép, mi föltolul emlékeimben egy „Bankside pub”, mi London legbiztonságosabb helye – Staunton mondja így –, hogy benne eszméket cseréljünk. Miért éppen itt, kérdezzük meglepetve, mert akkor már újra együtt vagyunk, a pesti triumvirátus elűzött tagjai. A komoly Staunton is kaján mosollyal kezd bele: néhány hónapja itt látták el az osztrák marsallnak, bizonyos Haynaunak a baját az angol sörfőzők. A lapok mind megírták a fickó szégyenét, hol „Hyena of Brescia”, hol meg „Hangman of Arad” néven emlegetve; s azóta a szabadelvű angolok zarándokhelyévé vált a Barclay, Perkins & Co. Ltd sörgyár csaphelye. Verték, ütötték, sárga bajszából, üstökéből alig maradt pár megtépett csomó. Az eszme és a biznisz ad itt találkozót, hisz nincs kimérés, hol több ser fogyna szerte Albionban. A bookseller a másik oldalon egy magyar könyvvel csinál üzletet: *The Village Notary*. A Haynau-kaland óta minden nap elmegy egy újabb tucat.

Mielőtt meginnánk a magunk serét mi is, hadd meséljem el, miről tanácskozánk, ezúttal úgy értve, hogy szakmánk, vagyis a sakk felől. Több versenyt így rendezni nem szabad, hogy nincs időhatár a gondolkodásra. Egy lépés húsz perc legyen, mondja Szén, tíz is elég tromfol Löwenthal Jakab, ki a gyors játékot amúgy is kedveli. Mr. Stauntont az én ötletem csigázza föl leginkább. Egy homokóra kell hozzá, mit minden lépés után megfordítanak a sakkozók, így maguk szabnak tempót a partinak, s ha egyikük túl sokat vár, ideje, vagyis

homokszeme egyszerre elfogyand. Congenial – kiált föl Staunton. Elárulom, keleten ez régóta már szokás, s ott a játék gyorsabb is általa. Mi másban különbözik az aleppói sakk – firtatja a brit, ki tudja jól, sok másság problémát jelent még ma is. A leghíresebb eset épp Stamma Fülöphöz kapcsolható, aki 1747-ben azért maradt vesztes a francia zenész Philidor ellenében, mert Európába újonnan érkezésként még a keleti szabályok szerint játszott, vagyis nem sáncolt, nem tudta, hogy a paraszt kettőt is ugorhat az alapvonalról, a vezérrel is csak egyet lépett, s furcsa volt neki, hogy a két király nem egymással szemben áll. Való igaz nekem se volt könnyű megszoknom, hogy Aleppóban másként játszanak, holott már tudtam róluk érkezésemkor épp a Stamma-ügy miatt (kit Fathallah néven tart számon kelet).

For Freedom of Hungary – emelné kocintásra sörét Mr. Staunton, a magyarok azonban megdermednek. A kínos csöndet Löwenthal töri meg. Elmeséli, hogy magyar ember sörrel nem koccint, mióta az aradi kivégzések előtti este söröskorsókat ütöttek egymáshoz az osztrák tiszték.

Másnap zárófogadás a Chrystal Palace-ban. A HRH, vagyis His Royal Highness Prince Albert, Viktória királynő férje, díszbeszéde végén fölkéri az egybegyűlt kiválóságokat, hogy tekintettel két nagyszerű magyar sakkozóra és az angol korona egy tiszteletre méltó, ám meg nem nevezhető vendégére (ez voltam én), ezúttal a sörrel koccintás szokásáról mondjanak le. A közönség tapsol, láthatóan már mindnyájan tudják a demonstráció okát, a beretvált urak legtöbbje bajszot ragasztott az alkalomból, s kitétetett a penny-tál – fölötte a felirattal: For Freedom of Magyars.

Titkos segítőmet éri baj, ha nem jutok vissza zárt határidőn belül – hárítom el a Prince ajánlatát, ki menedékjogot kínálna. Becsületszavam adtam egy jóbarátnak. Albert megértő, voltaképp Staunton is, de félrevon, s elmeséli az új elméletet, amelyből egy csapásra érthető, a legfénylőbb üstökös, mit Shakespeare-nek neveznek, mért oly váratlan-hirtelen tűnt föl az angol színpad égboltozatján. Christopher Marlowe volt a nagy előd, kristálytehetség. Valami elfelejtett bűn miatt fővesztésre ítéltetett, az executió előtt azonban, mit ad isten, egy kocsmai verekedés során leszúrták. De Staunton szerint mindez csak térítő mese, mi azért találtatott ki, hogy eltüntessék a hóhér elől..., és Shakespeare Vilmos néven kezdjen új életet. „Death is a great disguiser” – citálja, s fürkész szemekkel kémeli, fölfogom-e a példázatot. – A halál nagy maszkamester ám! Aztán, hogy szívem fájdítsa még, hozzáteszi, az új, a teljes Shakespeare-kiadás-hoz, melyre készül, csak egy illusztrátora van, de fog kellene több, ha Mr. Gilbert nem tudja majd a tempót tartani.

Vissza hosszabb, s néhány óvatos kitérő miatt lassabb is volt az út. Elővigyázatra intett a hír, mit a német újságok keretes hírben közöltek: szeptember 22-én kivégezték Kossuthot. Úgy esett, hogy épp Arad gyásznapiján toppantam be a bujdosók közé. Az ünnep annyiban változott, hogy a tizenhárom megölt tábornok nevének felmondása után (mindegyikért egy fáklya gyújtatott), egy újabb

lista következett. A harminchatoké. Almásy, Andrásy, Balogh, Batthyány, Beöthy, Csernátony, Gorove, Guyon...

- Kik ők? - kérdezék egy gyászkabátos közvitézt, ki lepisszegett legott. ... Hajnik, Házmán, Horváth, Irányi, Jósika, Kmety, Kornis, Ludvig, Madarász, Majthényi... Rosszat sejtettem, ismerős nevek, s mindjárt az aradi vértanúk után... Mérey, Mészáros, Oroszhegyi, Perczel és Perczel és Puky... megragadtam karján az őrt, de némán állt, amíg véget nem ért a nevek lajstroma ... Somogyi, Splényi, Stein, Szontágh, Szemere, Teleki, Vetter, Vukovics, Rákóczy, Sárosi, Táncsics és Kossuth.

- És uraságodban kit tisztelhetek? - kérdez ő vissza gyanúsan méregetve török köntösöm.

- Musztafa bej, de itt önök közt Vincent Grimm valék. - Ábrázatán a kételkedés s a félelem egymással versenyre kelt. Társai közt, akikkel visszatért, már több ismerős találtatott.

- Ön él? - kiáltott egyikük. - Öleltek s nevettek, midőn az imént olvasott listát kérdeztem. In effigie, annyit tesz, képletesen lettek akasztott emberek azok harminchatan.

A sebtében elbeszélte történet szerint néhány hete Pesten, az Újépület előtti téren a brünni hóhér (Franz Bott, aki az aradi kivégzéseket is művelé) 36 bitófán 36 fekete táblát szögelt föl, rajtuk fehér betűkkel fölskribált nevek. Képletesen halottak tehát, vigasztaltak, csupán a kivégzéshez társított vagyonvesztés valós. Az azért egy élethez képest potomság. - Az utolsó név Kossuth Lajos volt. Ő is él tehát?

- Olyannyira, hogy strucctollas kalapját fejébe nyomva útra kelt hajón, úgy hírlík, Angliába.

- Éppen Angliába?! - kaptam föl fejem; majd, hogy ne áruljam rögtön el, épp onnan érkezém, töprengni kezdtem titkos természetén a fátumoknak. A konverzáció, mi új lapon, alább következend, immár saját magammal folytatott lélekbeszélgetés. Monológ kettős énré bontva. Növum mint írói szerkezet, úgy gondolom, tán lesz modern román, mi él vele.

- A hír tehát, mit a német sajtó valóságnak vett és ostobán megírt, csak a jelképes executióra vonatkozott?

- Vagy mégsem ostobán, tán célja volt vele. Ha elhíresztelik, fő nélkül maradt az emigráció, az ügy, mit képviselnek, könnyebben összedül.

- S azt hogy vegyük, hogy nevünk nincs az akasztottak lajstromán?

- Nevünk, a Grimm Vince név? Szűken vett értelemben sem katonának, sem politikusnak nem számítunk.

- Elég ok ez vajon?

- Én sem hiszem. Talán úgy tudják Bécsben, hogy halott vagy..., vagyok, hisz már három hónapja nincs nyomunk. (Miközben győzködöm magam, egy rémes kép villamol át szívemben a Nápolyban elcsereált passzusokról, s a jótét szírről, ki eunuchokkal kereskedett. Mi lett vele?)

- De jobbat mondok: meglehet, azért nem lettünk megölve, még jelképesen sem, mert élve kellünk önekik.

- Úgy érted, a bécsi tótumfaktumok tanácsa így okoskodik?
- ... Úgy, bizony! Fontosságunkat a korona jelenti. Mi tudjuk csupán megmondani, hol a rejteksír, amelybe a szent ereklye belététetett.
- De hisz Szemere, Házmán, Batthyány Kázmér neve ott a listán!
- Egyikük sem jó térképolvás. Mi rajzoltuk le, s tudjuk, mely szám, betű, körív vagy szaggatott vonal, hogy mit jelent, s mit húztunk rá csupán azért, hogy elterelje a gonosz szándékkal vizsgálódók figyelmét. Legyünk körültekintők. A korona miatt számolnunk kell még egynehány spionnal.
- Úgy érted, újabbal, ki Alink helyébe lép?
- Úgy bizony!

De mi lett Alival, kérdezheted, ha itt vagy még egyáltalán, olvasó. Csak sokára állt a történet össze, mit társaim, kíméletből talán, nem zúdítottak hirtelen reám. A beszélők arcán a szeretet s a gyűlölet hullámgörbéi váltakoztak, a rokonszenv célpontja én, a haragé a fiú volt. Rövid leszek, mert kik mesélték, ők sem hosszították kínomat a túlzó részletekkel. Halld tehát!

Már útra váltam, mikor Bem hagyatékát a bujdosók kasszájának javára árve-rezni kezdték. Azért vártak soká, hogy más vidékről is érkezhessenek licittevők. Kitüntetések, fegyverek, dísz- és egyenruhák. Ali, aki valódi néven Varga volt, s a nagy Rákóczihoz köze csak annyi, hogy ő is Ferenc, egy burnót-szelencére tett épp ajánlatot (más forrás szerint a Napóleon-portréra, mit én festettem Bemnek), amikor a Sztambuból érkező potentátok egyikének ösmerős lett, majd elkiáltá magát, hogy az az ember ott, az Bécsnek ügynöke. Hogy tettlegességgé nem fajult az ügy, az csak a kegyes alkalom miatt történhetett, meg azért tán, mert a fiú kerek-et oldott – szerencsére a szelence (vagy a kép) nélkül. És a kutyák – kérdeztem – Bem vadászkutyái? Az éppen áradó Queiq folyóba ölte őket, az örmény oldalon.

Tizenöt évet kihagyok most az életemből; ha lesz idő rá, és lesz érkezés, kitöltök majd betűvel pár lapot, hogy tudd, mi történt még velem. 1866-ban, Pesten folytatódik mesém, színésznő húgom, özvegy Schommerné született Grimm Paulina Dob utcai lakásán, hová néhány héttel korábban érkezék mint nyug-állományú oszmán tisztánár – amnesztiával.

- Ösmered Petőfit? – nyitott rám húgom, a bittét meg se várva.
- A költőt? Ismertem személyesen. Sakkoztam is vele. Nem játszott épp ügyetlenül.
- A konyhában ül. Szalonnát früstüköl.
- Petőfi!? De hisz...
- Nem esett el. Bujdosik. Hozzánk tévedt be épp. Schlezingernééknél evett a múlt napokban. Étvágya jó, a szaga, nem tudom... Jellasics igen morogja. Menj ki hozzá, kérlek, ha úgy is ösmered. Biztos örülni fog.
- A früstükből annyi volt való, hogy reggeli órában történt az étkezés, a fölhozatal azonban a legfényűzőbb püspöki vacsorával vetélkedett. Szalonna,

gyöngyöző kolozsvári sonkaváltozatban valóban volt az asztalon juhsajt, rőf-kolbász, pástétom, tálcányi fürjtojás, pecsenye, savanyított ugorka s a fonott kosarú diópálinka mellett. Böske, a soroksári cselédlány keményített kötényben leste, mint ürül a metszett üveg pohár, hogy újratölthesse a drágábbik Furminttal, melyből magamnak is csak gyűszűnyi jutott megérkezésemkor. Jellasics, húgom öreg drótszőrű lakáskutyája izgatottan nézte, hogy tűnnek el vendégünkben a fentebb felsorolt tételek.

- Adjon az úristen szerencsés jó estét...

- Estét? Reggelt talán? - törölte le a bujdosó bajszáról a gesztenyelekvárt - Adjon kendnek is.

- A nagy költő valóban? - tettem be az üveges ajtót magam mögött, ellenfényben érkeztem tehát, de bólintásnál többre amúgy sem méltatott. - Magam csak kórajz nyomtató... - vártam kicsit, hogy ha János vitéből ismert köszöntésre nem is, de szakmám nevét kimondva végre fölkapja fejét, hisz én rajzoltam egykor két könyve címdoldalát. Nem tette. - Litográf készítő... Illusztrátor... - Semmi. - S a közkegyelem révén újra végre itthon. Kegyedre nem vonatkozik?

- Reám? Mit képzel ön? Ha adnák, sem fogadná azt egy Petőfi el.

- Úgy? Megértem önt. S azt is, ha megvet, hogy én éltem vele. - Közömbös tekintetében ekkor villant belé a gyanakvás halvány sugára, mit ravasz mosollyal nyomban eltüntetett.

- Maga a vérükből való. De a nyelvünket bírja, látom. Mondják, egy németnek nehéz.

- Nem könnyű, de meg lehet szeretni. Higgye el, nagyon. Én már magyarul álmodom... Az álom ablak, melyen által lelkünk szeme jövőbe néz...

- Azt a sőt, ott, ha volna szíves... - próbálta terelni a beszélgetést, de tudtam, hogy megismert. Én már elébb, bár az a tizenöt év egyikünkön sem múlt el nyomtalan.

- Hallottam, jól is sakkozik.

- Hát. Kiváltam abban is.

- Magam is játszom néhanap, ha végre partner találtatik. Ha kedve van, fáradjon át velem a pipázó szalonba, a kávé ottan is elköltheti.

Te is tudd, olvasó, bár gyanítom, rájöttél magadtól is, vendégünk az Alepóban megismert ficsúr volt - minek nevezzem, spionnak, édesemnek -, ott Rákóczi sarjként mutatkozott be, most a bujdosó Petőfit alakítja. Külsőleg még csak-csak Petőfi, de önön költeményeiből máris szekundára áll. A partiról nincs mit beszélni. Igencsak kapkodott, mit helyzetében furcsállni nem nagyon lehet. Vezérgyaloggal nyitott, parasztját és tisztjét gyorsan lenyertem, s afelől, hogy erősebb állásban vagyok, nem lehetett kétség tovább. Ajánlatom, hogy cseréljünk oldalt, rögvést elfogadta. Átült a sötét figurák mögé, de ott sem vitézkedett. Az imént még vesztesnek látszó világos sereg lett most a jobb. A végjáték következett. Cseréljük vissza, volt javaslata, mert a fény úgy jobban imponál neki. Legyen, mondtam, tudván, magam győzöm le így magamat. Vereségem pillanatában lépett a szalonba húgom, ki gyászöltözetét levette. Azt a jelmezt vette föl,

melyben a német színházban a szerelmes Opheliát játszotta egykoron. Ah-jában nem volt csodálkozás. Sakk-tudorként ismert fivérét bemattolva látni magától értetődő volt neki, elvégre a kiváló vendég, a hős poéta a sakk terén is csak győzhetetlen géniusz lehet. A bosszúság, mit arcomról leolvasott, hitét erősítette csak.

- Mi volt a tét? - kérdé színházi pillarezgetéssel.

- Valóban - emelt föl egy szivart a halhatatlan költő, bár úgy tűnt, igencsak reszketett keze. - Mi is?

Közelébb húztam a díszes szivardobozt, s fölpattintottam a titkos fenék-rekeszt. Az üldözött Kossuth bankók lapultak ott. Elé számoltam száz ropogós forintot.

- Fordulatos egy parti volt. Most ím, uram, végképp kvittek vagyunk.

- Kvittek? Hogy érti kend?

- Uraságod azt tudja jól. Szerencsémnek tartanám, ha utolszor láttam volna önt.

Nehéz dönteni, jelmezes húgom pirult-e jobban, vagy inkább a vendég fehéredett, ki - szivarom zsebébe ejtve - menten távozott.

Három napra rá, hogy bujdosónk továbbállt, egy Friedrich Dachgeschossforscherként vagy miként bemutatkozó egyenruhás tiszt szalutált ajtónk előtt. Övén kaszperd, oldalán fekete-sárga szalag, fején csókaorrú kalap. Árkus nagy ívpapírt lobogtatott. Paulina ijedten kapta ölbe Jellasicsot, ő meg tessékelést sem várva a pipázó szalon felé vette útját nyomában három kardcsörgető fogdmegével.

- Meg is van - emelte föl a még mindig a sakkasztalon álló intarziás szivardobozt.

- Tűzzel is szolgálhatok?

- Álljon most félre kend - taszított mellbe, s tanult mozdulattal nyomta meg a rejtézkár kikattintó pöckét (ami különben a fedélbe karcolt turbános basa pirosló orra volt), s kapott ki onnan két ujjal csippentve föl valami barnult furcsa dolgot. - Izé... Mi légyen ez?

- Mi? Hát csak fitymabőr.

- Ah! - ejté undorral vissza nyomban - És aztán kié?

- Psszt - szorítottam ujjam ajkaimra, majd bizalmasan mutattam a házkutatási végzés alján lengő viaszpecséten díszlő portré felé. - Bizony! Akarja, hogy jegyzőkönyvbe diktáljam nevét?

Herr Dachgeschosakárki sípjába fújt, majd a vigyázzállásba pattanó pandúrjaira kiáltott. - Eins, zwei... Wir gehen! - Ami annyit tesz: indulunk.

Jellasics hosszan csaholt utánuk.